

CZY GLOBALIZACJA ISTNIEJE?

Czy globalizacja istnieje? Czy takie pytanie nie jest żartem albo oznaką ignorancji? Czy nie brzmi tak, jakbyśmy pytali, czy Ziemia leży w centrum wszechświata a Polska w Europie? Gdy w jedną z internetowych wyszukiwarek wpisałem angielskie słowo „globalization” to — jak wyczytałem — pojawiło się „około 9 550 000 wyników”, czyli ponad dziewięć i pół miliona różnych tekstów, w których rozmaite osoby piszą o globalizacji (Google, 2013). W przeznaczony dla prac naukowych wyszukiwarce Google Scholar pojawiło się „około 1 190 000 wyników”, czyli znacznie ponad milion dotyczących globalizacji tekstów autorów z szerokiego spektrum naukowych dyscyplin (Google Scholar, 2013). Czy w takiej sytuacji naprawdę jest sens pytać o istnienie globalizacji? I czy wypada czynić to na łamach pisma „Kultura-Historia-Globalizacja”?

Jeśli chodzi o samo angielskie słowo „globalization”, to jeden ze słowników odnotowuje jego najstarsze znane użycie w 1944 roku i wskazuje na „The Chicago Defender” z dnia 15 stycznia, gdzie przeczytać możemy: „The American Negro and his problems are taking on a global significance. (...) But — and this is the point — we stand in danger (...) of losing the otherwise beneficial aspects of the globalization of our problems” (Wordorigins, 2013). O ile globalizacja oznacza tu proces, w trakcie którego problemy Afroamerykanów nabierają światowego znaczenia, to w 1951 roku słowo to pojawia się w „Annals of American Academy of Political and Social Science” już w innym znaczeniu i odnosi się do wzorów nowej kultury, która z jednej strony zastępować ma kulturę średniowiecznego chrześcijaństwa a z drugiej strony ulega właśnie procesowi globalizacji: „Replacing the central mythos of the medieval Church, this new culture pattern is in process of ‘globalization’, after a period of formation and formulation covering some years of westernization.” (j.w.). Kolejne lata i dekady to odnotowywana przez wielu autorów zawrotna naukowa kariera interesującego nas słowa, które coraz częściej pojawia się w pracach naukowych badaczy z różnych dyscyplin, o czym świadczy także wspomniana ponadmilionowa liczba wyników w akademickiej wyszukiwarce Google Scholar.

Słowo to robi także inną karierę. W różnych językach pojawiają się jego odpowiedniki. Najnowszy „Słownik języka polskiego PWN” odnotowuje słowo „globalizacja” i określa jego znaczenie: „proces polegający m.in. na zwiększaniu obrotów handlu międzynarodowego, nasileniu przepływu kapitału, ludzi i technologii oraz zacieraniu różnic kulturowych” (PWN, 2013). Interesujące, że hasła „globalizacja” nie ma w słowniku wydanym przez PWN 16 lat wcześniej, gdzie pojawia się za to słowo „globalny”: „obliczony ogólnie; ogólny, całkowity, ujmowany w całości, jako całość” (Sobol, 1997, 221). Obecnie angielskie słowo „globalization” ma swoje odpowiedniki w wielu językach świata. W Wikipedii pod hasłem „globalization” oprócz anglojęzycznego tekstu znajdują się odsyłacze do tekstów w 98 innych językach. W każdym z nich znajduje się także odpowiednik słowa „globalization” (Wikipedia, 2013a). Zapoznanie się z listą tych języków i ich odpowiedników globalizacji jest łatwiejsze niż przytoczenie tej listy tutaj a przyczyną trudności są bariery kulturowe, dokładniej językowe a przede wszystkim te związane z istnieniem różnych alfabetów a także pism niealfabetycznych. To dziwne, że częstym tematem podnoszonym przez badaczy internetu jest to, czy i jak pozwala on pokonywać odległość fizyczną, bariery ekonomiczne czy granice polityczne a pytanie o to, czy i jak pozwala on pokonywać bariery związane z kulturą, językiem, pismem nie stawiane jest tak często. Poniżej znajduje się skopiowana lista języków i dialektów z Wikipedii z ich odpowiednikami słowa „globalizacja”. Nazwy języków i dialektów są podkreślone. Umieszczone w nawiasach ich polskie nazwy podaję dzięki pomocy wyszukiwarki Google i za Alfredem Majewiczem (1989):

1. Afrikaans Globaliserin
2. عولمة العربية (arabski)
3. Aragonés Globalizaci3n (aragoński)
4. Asturianu Globalizaci3n (asturyjski)
5. Azərbaycanca Qloballaşma (azerbejdżański)
6. বাংলা বর্শিবায়ন (bengali)
7. Bân-lâm-gú Choân-kiû-hoà (min, hoklo)
8. Беларуская Глaбaлiзaцыя (białoruski)
9. Беларуская (тарашкевіца) Глaбaлiзaцыя
10. Български Глобализация (bułgarski)
11. Bosanski Globalizacija (bośniacki)

12. Català Globalització (kataloński)
13. Česky Globalizace (czeski)
14. Cymraeg Globaleiddio (walijski)
15. Dansk Globalisering (duński)
16. Deutsch Globalisierung (niemiecki)
17. Eesti Globaliseerumine (estoński)
18. Ελληνικά Παγκοσμιοποίηση (grecki)
19. Español Globalización (hiszpański)
20. Esperanto Tutmondiĝo
21. Euskara Globalizazio (baskijski)
22. جهانی‌سازی فارسی (perski)
23. Fiji Hindi Vaisvikaran (hindi z Fidżi)
24. Français Mondialisation (francuski)
25. Frysk Globalisearring (fryzyjski)
26. Gaeilge Domhandú (irlandzki)
27. Galego Globalización (galicyjski)
28. ગુજરાતી વૈશ્વિકરણ (gudżarati)
29. 한국어 세계화 (koreański)
30. Հայերեն Գլոբալացում (armeński)
31. हिन्दी वैश्वीकरण (hindi)
32. Hrvatski Globalizacija (chorwacki)
33. Ido Globaligeso
34. Ilokano Globalisation
35. Bahasa Indonesia Globalisasi (indonezyjski)
36. Íslenska Hnattvæðing (islandzki)
37. Italiano Globalizzazione (włoski)
38. עברית גלובליזציה (hebrajski)
39. Basa Jawa Globalisasi (jawajski)
40. ಕನ್ನಡ ಜಾಗತೀಕರಣ (kannada)
41. Къарачай-малкъар Глобализация (karaczajski)

42. ქართული გლობალიზაცია (gruziński)
43. Қазақша Жаһандану (kazachski)
44. Kiswahili Utandawazi (suahili)
45. Latina Globalizatio (łaciński)
46. Latviešu Globalizācija (łotewski)
47. Lëtzebuergesch Globaliséierung (luksemburski)
48. Lietuvių Globalizacija (litewski)
49. Limburgs Globalizing
50. Magyar Globalizáció (węgierski)
51. Македонски Глобализација (macedoński)
52. മലയാളം ആഗോളവത്കരണം (malajalam)
53. मराठी जागतिकीकरण (marathi)
54. Bahasa Melayu Globalisasi (malajski)
55. Mirandés Globalizaçon (mirandyjski)
56. မြန်မာစာတိုက် (birmański)
57. Nederlands Mondialisering (niderlandzki)
58. नेपाल भाषा हलिमिकरण (newari)
59. 日本語 グローバリゼーション (japoński)
60. Norsk bokmål Globalisering (norweski bokmål)
61. Norsk nynorsk Globalisering (norweski nynorsk)
62. Occitan Globalizacion (prowansalski)
63. گلوبلائزیشن پنجابی (pendzabi)
64. نړيوالتوب پښتو (pusztu)
65. Piemontèis Mondialisassion (piemoncki)
66. Polski Globalizacja
67. Português Globalização (portugalski)
68. Română Globalizare (rumuński)
69. Русиньскый Глобалізація (rusiński)
70. Русский Глобализация (rosyjski)
71. Саха тыла Глобализация (jakucki)

72. Shqip Globalizimi (albański)
73. Sicilianu Glubbalizzazzioni (sycylijski)
74. සිංගාපුරයේ සමාජමය (singaleski)
75. Simple English Globalization
76. Slovenčina Globalizácia (słowacki)
77. Slovenščina Globalizacija (słoweński)
78. گۆڤهر ایهتی کوردی (kurdyjski)
79. Српски/srpski Глобализација (serbski)
80. Srpskohrvatski/српскохрватски Globalizacija (serbochowacki)
81. Suomi Globalisaatio (fiński)
82. Svenska Globalisering (szwedzki)
83. Tagalog Globalisasyon (tagalski)
84. தமிழ் உலகமயமாபதல் (tamilski)
85. Татарча/tatarça Глобальләшү (tatarski)
86. తెలుగు ప్రపంచీకరణ (telugu)
87. ไทย โลกาภิวัตน์ (tajski)
88. Точыкй Чахонишавй (tadżycki)
89. Türkçe Küreselleşme (turecki)
90. Українська Глобалізація (ukraiński)
91. عالمگیریت اردو (urdu)
92. Tiếng Việt Toàn cầu hóa (wietnamski)
93. Võro Üleilmastuminõ
94. Winaray Globalisasyon (samar-leyte)
95. עברית גלובליזאציע (jidisz)
96. 粵語 全球化 (kantoński)
97. Žemaitėška Gluobalėzacėjė (zemgalski)
98. 中文 全球化 (chiński)

Niestety dostępne mi środki techniczne nie pozwoliły na skopiowanie tekstu w 2 językach. To birmański i singaleski. A szkoda, bo grafika pism tych języków jest szczególnie

malownicza. Listę tych języków i dialektów można komentować na różne sposoby. Ja ograniczę się tu tylko do jednej uwagi. Alfred Majewicz w swojej pracy „Języki świata” sklasyfikował — jak sam pisze — „około 5674 języków” (1989, 9). Powyższa lista z Wikipedii obejmuje 98 etnolektów a razem z hasłem anglojęzycznym otrzymujemy 99. A zatem liczba różnojęzycznych haseł dotyczących globalizacji to tylko drobna część liczby języków świata sklasyfikowanych przez ich badacza. Łatwo obliczyć, że to około 1,75%. Ponadto Alfred Majewicz w swojej klasyfikacji języków świata wyróżnił 27 językowych rodzin, podczas gdy listę z Wikipedii wyraźnie zdominowały języki jednej tylko rodziny, indoeuropejskiej. To 62 etnolekty stanowiące około 63% liczby etnolektów całej listy. Dodajmy z kolei, że wśród tych indoeuropejskich wyraźna jest nadreprezentacja języków europejskich. A zatem lista Wikipedii w porównaniu z przytaczaną tu klasyfikacją jest mało światowa. A jednak odnajdujemy na niej języki z różnych językowych rodzin, z różnych kulturowych obszarów, z wszystkich zamieszkałych kontynentów kuli ziemskiej. Czyż nie odnaleźliśmy odpowiedzi na nasze pytanie o to, czy globalizacja istnieje? Czy nie można mówić tu o globalizacji samego angielskiego terminu „globalization”, który rozprzestrzenia się po naszym globie i w różnych jego częściach znajduje swoje odpowiedniki w różnych językach?

Angielskie „globalization” także ma zagraniczne pochodzenie. Etymologiczny słownik wskazuje na przymiotnikową formę starszą: „global (adj.): 1670’s, ‘spherical’ from globe+al. Meaning ‘worldwide, universal’ is from 1892, from French.” (Online Etymology Dictionary, 2013). A zatem wyraz „global” i jego „światowe” znaczenie wywodzą się z Francji, co nie kończy francuskich związków, ponieważ przymiotnik „global” pochodzi od rzeczownika „glob”, o którym ten sam słownik podaje: „mid-15c, ‘sphere’, from Middle French *globe* (14c.) and directly from Latin *globus*”. Rodowód słowa „globalization” nie zaczyna się więc w XIV-wiecznej Francji ale odsyła nas do języka łacińskiego. W słowniku łacińskim czytamy: „glōbūs, m kula, bryła; a) kula ognista; b) zbita gromada; c) zgromadzenie, klub, klika.” (Kumaniecki, 1976, 227). Inny słownik wyjaśnia znaczenie łacińskiego wyrazu: „Glōbus, a round body, ball, bowl; also a troop, squadron, crowd” i wskazuje na wyrazy greckie: „γολβòσ, γλοβòς” (Valpy, 1828, 177). A zatem jeśli globalizacją nazwalibyśmy proces dotyczący rozprzestrzeniania się po świecie słów i znaczeń związanych z angielskim „globalization”, to nie zaczyna się on w Anglii. Już sam ten proces może być interesującym obiektem badawczym.

My ograniczymy się tu do kilku uwag. Wyraźny jest wpływ angielskiego słowa o francuskim, łacińskim czy nawet greckim rodowodzie na różne języki. Ponad połowa słów z naszej listy to „globalization” w różnych językowych wersjach. Oczywiście dotyczy to wielu języków i dialektów indoeuropejskich, ale nie tylko. Za Alfredem Majewiczem (1989) stwierdzić możemy, że języki azerbejdżański, koraczajski, jakucki i tatarski to języki z rodziny ąłtajskiej a ilkano, indonezyjski, malajski, tagalski, samar-leyte należą do rodziny austronezyjskiej. Wpływy wzorca o angielsko-łacińsko-greckim rodowodzie nie ograniczają się tylko do języków, których pismo korzysta z grafiki alfabetu łacińskiego. O wpływie tym można także mówić w przypadku języków, których pisma związane są z cyrylicą opartą z kolei na greckiej majuskule, czyli grafice dużych liter greckiego alfabetu. Mamy tu indoeuropejski białoruski, bułgarski, macedoński, rusiński, rosyjski, serbski, ukraiński ale także ąłtajski, karaczajski, jakucki i tatarski. Angielskie „globalization” odnajdujemy również w japońskim グローバリゼーション zapisanym znakami katagana. W transkrypcji Jamesa Curtisa Hepburna (1867) grafiką łacińską: gu | rō | ba | li | zē | shyon, co – jak wyjaśnił mi dr Paweł Woronczak – czytane może być jak „globalizesion” i jest zapisem brzmienia angielskiego „globalization”, tak jak jest to możliwe japońskimi znakami katagana. Z kolei w indoeuropejskim jidisz i w semito-chamickim hebrajskim spotykamy zapis grafiką hebrajską. We współczesnym hebrajskim mamy:

ג ל ו ב ל י ז צ י ה

W jidisz mamy:

ג ל א ב א ל י ז א צ י ע

Paweł Woronczak wyjaśnił, że słowo z języka hebrajskiego przeczytać możemy jako „globalizacja” a z jidisz jak „globalizacje”. Brzmienia te bardziej niż do angielskiego „globalization” zbliżone są do słów słowiańskich, np. polskiego „globalizacja”, rosyjskiego „Глобализация” czy czeskiego „globalizace”.

W niektórych językach znaczenie angielskiego „globalization” przyjmują jednak słowa o innym pochodzeniu, którym towarzyszą także różne znaczenia. Ciekawe że we francuskim, z którego pochodzi angielskie „globalization” jego znaczeniowym odpowiednikiem stał się wyraz „mondialisation” wywodzący się od łacińskiego „mundūs” oznaczającego m.in. świat (Kumaniecki, 1976, 317-8). Z kolei francuskie wpływy odnajdujemy w niderlandzkim mondialisering i pieminckim mondialisassion. Grecki wyraz Παγκοσμιοποίηση

(pankosmopiisi) wywodzi się od greckiego wyrazu kosmos. Elżbieta Kościelak wyjaśnia: "Pankosmopiisi" to w wolnym tłumaczeniu coś co ogarnia całą Ziemię, ale też końcówka tego słowa '-piisi' daje nam sygnał, że jest to pewne ujednoczenie, czyli że to 'coś' co jest 'pan-' czyli całościowe, '-kosmo' czyli dotyczące całej Ziemi jest aktywne i dokonuje pewnego ujednoczenia w zakresie w którym działa. Jakiego typu jest to ujednoczenie — słowo nie precyzuje, czyli nie przesądza w jaki sposób i jaki jest tego efekt, tylko, że działa, jest aktywne." (e-mail, 2012-12-29). Jeśli chodzi o chiński 全球化, to Katarzyna Proctor pisze: „quánqíúhuà oznacza globalizację, pierwsze dwie sylaby: quánqíú znaczą cały świat, a huà oznacza zmianę” (e-mail, 2013-01-13). O ile znaczenia greckiego Παγκοσμιοποίηση i chińskiego 全球化 różnią się, to koreańskie 세계화 znaczeniem nawiązuje do chińskiego: „słowo 'globalizacja' w języku koreańskim brzmi [Segehwa]. Znaczy po prostu globalizacja. Słowo 'sege' znaczy po polsku świat. Natomiast przyrostek 'hwa' odnosi się do zachodzących zmian.” (Ambasada Republiki Korei, e-mail, 2012-01-08). W słowniku angielsko-koreańskim przy haśle „segye-hwa” odnajdujemy te same znaki, których znaczenie określone jest jako „globalization” (English/Korean Dictionary, 2013), przy czym słownik podaje też znaczenie poszczególnych znaków: 세 — znaczenie m.in. *wiek, pokolenie*; 화 — znaczenie *całość*; 화 — znaczenie m.in. *przeobrażanie*. W hindi jako odpowiednik „globalization” pojawia się वैश्वीकरण. Aneta Krejczy pisze o nim: „słowo 'vaiśvikarna', złożenie formy słowa 'viśva' i 'karna'. Pierwsze w hindi oznacza 'globalną powierzchnię', czyli po prostu świat. To samo słowo funkcjonowało w sanskrycie na określenie świata zjawiskowego, np. 'viśvarupa' to forma Boga czy Absolutu w postaci kosmicznej manifestacji, gdzie drzewa są włosami, Słońce okiem itd. 'Karna' to czasownik 'czynić'.” (e-mail, 2012-12-27). Słowo to odnajdujemy także w hindi z Fidżi korzystającym z grafiki łacińskiej, gdzie zapisywane jest jako „vaisvikaran”. Zatrzymajmy się jeszcze przy perskim جهانی سازی فارسی. Na moją prośbę Ambasada Iranu wyjaśnia jego transkrypcje i znaczenie: „Słowo globalizacja w języku perskim przedstawia się następująco w różnych transkrypcjach: w transkrypcji naukowej: ġahāni-sāzi; w transkrypcji uproszczonej opartej o znaki alfabetu angielskiego (stosowanej w Iranie): jahani-sazi; w transkrypcji uproszczonej opartej o znaki alfabetu polskiego: dzahani-sazi; w transkrypcji uproszczonej polskiej oddającej rzeczywistość wy-

mowę: dzahoni-sozi (...). Znaczenie: Jest to rzeczownik złożony, którego pierwszy komponent ma znaczenie światowy, globalny. Drugi zaś jest sufiksem produktywnym utworzonym od tematu czasu teraźniejszego czasownika budować, tworzyć, wytwarzać (sāz), opatrzonym końcówką substancywizującą i. Zatem dosłownie całość oznaczałaby uświatowienie, czynienie światowym, czynienie globalnym.” (e-mail, 2012-01-07). Z prośbą o wyjaśnienie znaczenia odpowiednika hasła „globalization” w języku sinhala (po polsku singaleski) zwróciłem się do Ambasady Sri Lanki w Polsce, z której otrzymałem dwie krótkie informacje dotyczące wymowy i znaczenia: „In Sinhala language it is pronounce as ‘Goliyakaranaya’” i „Meaning of ‘Goliyakaranaya’ in Sinhala is Globalization.” (e-mail, 2012-01-02). Jeśli chodzi o egzotycznie wyglądające znaki z pozycji 87 naszej listy, to Sareeya Hinthong z Ambasady Tajlandii w Polsce wyjaśnia: „in Thai language we use the word ‘โลกาภิวัตน์’ for the term globalisation. The way we pronounce it is ‘Lo-gaa-pi-wat’ and it bears the same meaning as globalisation.” (e-mail, 2013-01-17). Natomiast Magda Olesiuk z Ambasady Pakistanu w Polsce napisała o zapisanym grafiką arabską słowie z pozycji 91: „w języku urdu (który jest językiem narodowym Pakistanu) odpowiednikiem słowa globalizacja jest słowo ‘Alamgiriāt’.” (e-mail, 2012-01-08). Choć list ten jest napisany po polsku i pojawia się w nim polski wyraz „globalizacja”, to jest on także odpowiedzią na moją prośbę o wyjaśnienie znaczenia słowa, które jest w Wikipedii odpowiednikiem angielskiego „globalization” w języku urdu.

Zrobiłem to, o czym niektórzy być może powiedzą, że nie przystoi badaczowi. Skorzystałem z Wikipedii (2013b), by odczytać armeńskie słowo „Գլոբալիզացիա” (poz. 30). Oto wg Wikipedii nazwy a w nawiasach wymowa 11 kolejnych liter: gim (g), liwn (l), vo (o), ben (b), ayb (a), liwn (l), ayb (a), co (c), vo (o), yiwn (i), men (m). Gruzjińskie გლობალიზაცია (poz. 42) Wikipedia (2013c) pozwala wyjaśnić następująco: gan (g), las (l), on (o), ban (b), an (a), las (l), in (i), zen (z), can (c), in (i), an (a). Jeśli przeczytamy „globalizacja”, to uzyskamy wynik zbliżony do rosyjskiej „Глобализация” (poz. 70) a także do formy polskiej, słowackiej (poz. 76) i słoweńskiej (poz. 77). Lista z Wikipedii oraz powyższy skrótowy i powierzchowny przegląd słów, ich znaczeń i wymowy są jednak wystarczające, by mówić o procesie, który — tylko roboczo na użytek naszych rozważań — nazwałem globalizacją „globalizacji”, czyli rozprzestrzenianiem się słowa, które stało się językowym wzorcem dla wielu języków z różnych części świata. To złożony proces, na który

składają się rozmaite zjawiska. W niektórych językach pojawiły się fonetyczne i znaczeniowe kopie, w innych podobne znaczenia nadawano odmiennym słowom o rodzimym rodowodzie. Japońskie グローバリゼーション (poz. 59) jest zapisem brzmienia angielskiego słowa tak, jak pozwalają na to znaki japońskiego pisma. W innych językach powstające słowa modyfikowane są tak, by uzyskać bardziej lokalną językową formę. Te lokalne formy z kolei także stają się kulturowym wzorcem dla innych języków. Jak zapewne rosyjska „Глобализация” dla wyrazów z języków korzystających w piśmie z grafiki rosyjskiej jak „Глабализацыя” (białoruski), Глобализация (karaczajski), Глобализация (rusiński), Глобализация (jakucki), Глобализация (ukraiński), Глобальләшү (tatarski) a może także dla zapisanych odmiennymi alfabetami Գլոբալիզացիոն (armeński) i გლობალიზაცია (gruziński). Rozmaite lokalne językowe formy powstając pod wpływem popularności angielskiego terminu „globalization” jako jego odpowiedniki nawiązują tym samym do jego francuskiego, łacińskiego a może i greckiego rodowodu. W innych językach jako odpowiedniki angielskiego „globalization” pojawiły się słowa o odmiennym rodowodzie, którym nadawane są znaczenia tego angielskiego terminu lub do niego zbliżone, jak w przypadku ໂລກາກິວໝັນ (tajski), عالمگیریت (urdu), goliyakaranaya (syngaleski), वैश्वीकरण (hindi), Παγκοσμιοποίηση (grecki), 全球化 (chiński) czy 세계화 (koreański). Globalizacja „globalizacji” to zatem światowa kariera słowa i znaczeń o angielsko-francusko-antycznym rodowodzie.

Czy temu słowu odpowiada jakieś rzeczywiste zjawisko? Mamy nazwę i to w dodatku w wielu językach, ale czy odpowiada jej jakiś desygnat? Czy istnieje coś, co ona oznacza? Wielojęzycznej karierze słowa towarzyszy jego ogromna popularność w literaturze naukowej, o czym świadczy przytaczany już przypadek „około 1190000 wyników” w wyszukiwarce Google Scholar dla słowa „globalization” a przecież w pracach naukowych publikowanych w innych niż angielski językach używane są omawiane już inne jego językowe odpowiedniki. Xingjian Liu, Song Hong i Yaolin Liu (2012) przeszukując biblioteczne katalogi książek z lat 1190-2009 przy pomocy kluczowego słowa „globali” odnaleźli w British Library 6497, w US Library of Congress 15793 a w WorldCat 100896 pozycji. W dotyczących czasopism naukowych bazach danych SCI i SSCI odnaleźli w tym samym czasie 21843 publikacji, które ukazały się w 2600 czasopismach. Niestety analizy autorów nie dotyczyły treści tych publikacji. Przyjrzyjmy się temu, co oznacza termin „globaliza-

cja” czy „globalization” w pracach naukowych? Co nazywają badacze tym terminem? Jakie znaczenie nadają mu w swoich badaniach i koncepcjach? O czym piszą, gdy piszą o globalizacji? Niestety nasz przegląd będzie miał znacznie bardziej ograniczony charakter.

Richard Duncan o globalizacji pisze: „Beginning in the early 1980s, there was a market increase in international trade and cross-border capital flow.” (2012, 56). Globalizacja oznacza tu globalny rynek, globalny handel. Dla Alana Greenspana termin globalizacja także oznacza zjawisko ekonomiczne, ale inne: „Globalizacja – pogłębienie specjalizacji i rozciągnięcie podziału pracy poza granice państw” i „Globalizacja – przedłużenie kapitalizmu na światowe rynki” (2008, 407, 420). Interesujący nas termin odnosi się tu do gospodarki globalnej, globalnego podziału pracy i globalnego kapitalizmu. Dla Ulricha Becka termin ten oznacza zjawisko polityczne: „Globalizację trzeba uznać za powolną, postrewolucyjną, epokową transformację sfery narodowej i międzynarodowej całego zdominowanego przez państwo systemu układów władzy i jej reguł.” (2005, 87). Dla wyjaśnienia tak rozumianej globalizacji kluczowe kategorie to: władza, państwo i stosunki międzynarodowe. Z kolei Claudio Cioffi-Revilla o globalizacji pisze: „a significant and relatively rapid increase in the size (network diameter) and connectivity of a world system” (2006, 87). Tu kategorią kluczową staje się system światowy. Immanuel Wallerstein przekonuje, że termin ten nie tylko jest synonimem globalizacji lecz oznaczał ją także zanim pojawił ten drugi: „Zwolennicy analizy systemów-światów (...) mówili o globalizacji na długo zanim wynaleziono sam ten termin, nie jako o czymś nowym, lecz jako o czymś, co stanowi podstawę nowoczesnego systemu-świata od chwili jego wyłonienia się w szesnastym wieku.” (2007, 10). O tym nowoczesnym systemie-świecie dowiadujemy się, że ma charakter kapitalistyczny i charakteryzuje go „pierwszeństwo niekończącej się akumulacji kapitału” (2007, 42). W tym przypadku globalizacja, czyli system-świat oznacza kapitalizm, jego globalną ekspansję i akumulację kapitału o zasięgu globalnym. Dlatego Samir Amin uważa: „globalizacja kapitalistyczna zawsze była, jest i pozostanie synonimem imperializmu (...) imperializm jest więc 'permanentnym stadium kapitalizmu'” (2004, 97). W takim rozumieniu globalizacja oznacza imperializm. Dla socjologa Anthony'ego Giddensa: „Możliwa dzięki nowoczesności globalizacja działalności ludzkiej jest pod pewnymi względami procesem rozwoju więzi o autentycznie światowym zasięgu (...). Globalizacja dotyczy (...) splotów społecznych wydarzeń i relacji 'na odległość'” (2002, 31). Globalizacja to zatem zjawisko społeczne: więź globalna, społeczne relacje o zasięgu globalnym. Dla antropologa

kulturowego Jana Nederveena Pieterse to zjawisko kulturowe. W rozdziale zatytułowanym „Globalization as Hybridization” pisze: „processes of globalization, past and present, can be adequately described as processes of hybridization” (...) „hybridization is the making of global culture as a global *mélange*” (2004, 81, 77). Tu z kolei termin globalizacja oznacza hybrydyzację kulturową prowadzącą do kształtowania globalnej, hybrydycznej kultury. Dla Jonathana Friedmanna globalizacja to proces i społeczny i kulturowy, ale oznacza ona co innego niż u Giddensa czy Nederveena Pieterse: „What is often summarized by the term globalization is (...) a complex process of double polarization, of cultural fragmentation and the formation of transnational networks” (Friedman, 2004, 71). W tym przypadku termin ten odnosi się z jednej strony do kosmopolityzacji i kształtowania globalnej elity, z drugiej strony do indygenizacji, czyli rozwoju nacjonalizmów, fundamentalizmów, trybalizmów w różnych społecznościach. David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt i Jonathan Perraton to przykład badaczy, którzy proponują szerokie rozumienie globalizacji: „a process (or set of processes) which embodies a transformation in the spatial organization of social relations and transactions — assessed in terms of their extensity, intensity, velocity and impact — generating transcontinental or interregional flows and networks of activity, interaction, and the exercise of power” (1999, 16). W tym przypadku globalizacja to społeczne relacje i działania, które mogą mieć rozmaity charakter i formy. Globalizacja oznaczać tu może rozmaite zjawiska i procesy. Ta różnorodność jednak nie określa samej globalizacji. Termin oznacza tu transformację, przekształcenie przestrzennej organizacji społecznych relacji i działań, ale charakter tych przekształceń także nie jest określony samym rozumieniem globalizacji.

Powyższa lista 10 różnych sposobów rozumienia globalizacji ma charakter bardzo ograniczony w stosunku do ogromnej liczby rozmaitych koncepcji formułowanych przez badaczy wywodzących się z odmiennych naukowych dyscyplin i intelektualnych tradycji. Moglibyśmy poszerzyć ją jeszcze o inne sposoby rozumienia globalizacji. Niektórzy badacze za Davidem Harveyem postarzegają ją jako „space-time compression” (1989, 240). Dla innych w rozumieniu globalizacji kluczowa jest za Manuelem Castelsem kategoria „network society” i internetu (1996, 2003). Z innym przypadkiem mamy do czynienia, gdy globalizacja pojmowana jest jako nowe rozwarstwienie klasowe w skali globalnej jak u Zygmunta Baumana (2000). Kolejny przypadek to proces, który wykorzenia, pozbawia tożsamości ludzi, miejsca, przedmioty, jak „globalization of nothing” George’a Ritzera

(2004). Inny to globalizacja jako makdonaldyzacja świata za sprawą i na modłę globalnych korporacji (2005) albo supermarket kultury Gordona Mathewsa (2005). Przerwijmy ten przegląd. Nasza ograniczona lista przypadkowych przykładów i tak pozwala na kilka spostrzeżeń. W różnych koncepcjach, rozumieniach globalizacji terminowi temu nadawane są odmienne znaczenia i odnosi się on do odmiennych zjawisk. Powyżej pojawiło się pytanie o to, czy słowo „globalizacja” odpowiada jakiejś rzeczywiste zjawisko? Czy zatem istnieje inna globalizacja poza tym, co określiłem roboczo mianem globalizacji „globalizacji”, czyli rozprzestrzenianiem się znaczeń angielskiego słowa „globalization” i pojawianiem się jego odpowiedników w wielu innych językach. Otóż termin „globalizacja” okazuje się być nazwą wielu odmiennych od siebie zjawisk. Czy zatem poza globalizacją słowa mielibyśmy wiele innych globalizacji? Tak próbują przedstawiać to niektórzy badacze. Barry Gills, redaktor pisma „Globalizations” tak wyjaśnia samą nazwę: „it is our founding premise, as expressed in the plural form of our title (*Globalizations*) that the problem is not one of finding a singular definition, but rather of finding plural definitions; i.e. defining not one globalization, but many globalizations.” (2004, 1).

Ulf Hannerz o globalizacji pisze: „pojawia się w różnych odstonach, jest rozczłonkowana i niejednolita — różne światy, różne rodzaje globalizacji.” (Hannerz, 2006, 33). Z kolei Dennis Flynn i Arturo Girárdez proponują inne rozwiązanie: „we use the term ‘globalization’ to refer to a set of historical processes.” (2006, 233). O ile w pierwszym przypadku mamy różne rodzaje globalizacji, to w drugim przypadku globalizacja okazuje się zbiorem różnych procesów. W obu przypadkach termin globalizacja odnosi się do wielości odmiennych zjawisk i postawić można pytanie o to, czym jest całość, która jest zbiorem procesów określanych mianem globalizacji albo też której różne globalizacje są rodzajami? David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt i Jonathan Perraton w przytaczanej powyżej wypowiedzi piszą, że globalizacja to proces lub zbiór procesów i dodają „Globalization is best understood as a multifaceted or differentiated social phenomenon.” (1999, 27) a następnie w kolejnych rozdziałach swojej pracy dokładnej analizie poddają takie zjawiska jak: globalna polityka, globalizacja militarna, globalny handel, globalne finanse, globalne sieci produkcji, globalne migracje, globalizacja kulturowa, globalizacja środowiska. W konkluzji swojej pracy piszą o potrzebie badania wzajemnych powiązań pomiędzy tymi globalnymi zjawiskami: „What is especially notable about contemporary globalization, however, is the confluence of globalizing tendencies (...) within the political, military, eco-

nomic, migratory, cultural and ecological domains (...). For to understand contemporary globalization fully requires an exploration of the conjuncture of globalizing forces and the dynamics of their mutual interaction” (1999, 437). Jednak warto tu uczynić dwie uwagi. Po pierwsze: sami autorzy w swojej pracy tego postulatu nie realizują, tzn. nie analizują interakcji zachodzących pomiędzy badanymi przez nich zjawiskami globalnymi. Po drugie: nie wyjaśniają też dlaczego analizowane przez nich procesy, nawet jeśli okazałyby się powiązane wzajemnymi oddziaływaniami należałoby uznać za części większej całości określanej mianem globalizacji. Przecież samego istnienia zależności pomiędzy zjawiskami nie można uznać za przyczynę czy świadectwo istnienia całości, której one i interakcje między nimi byłyby częściami. Oddziaływania zachodzić także mogą pomiędzy odmiennymi zjawiskami, które mimo ścisłych zależności mogą być częściami odmiennych całości. Nasze życie, zachowania codzienne i odświętne zależne są od pogody. A jednak pogody np. w Polsce zapewne nie uznamy za część kultury polskiej lecz za część większych układów atmosferycznych o transkontynentalnym zasięgu. Zamiast wyjaśnienia, dlaczego można uznać wymienione przez badaczy zjawiska za części jednej większej całości nazywanej globalizacją autorzy przyznają: „no single coherent theory of globalization exists” (1999, 436). Nie ma zatem teorii, która obejmowałaby wszystkie omawiane przez nich zjawiska globalne i która przedstawiałaby je jako części większej całości nazywanej mianem globalizacji. Taka teoria, koncepcja czy perspektywa teoretyczna powinna określać m.in. naturę tej całości i jej przyczyny.

Jürgen Osterhammel i Niels Petersson w swojej pracy „Globalization. A short history” (2005) w badaniach nad historią globalizacji także za wskazane uznali mówienie o wielości odmiennych procesów i zjawisk historycznych: „is one good reason to dissect the rather grandiose term of 'globalization' into its various components and aspects” (2005, 13). Następnie różne zjawiska z różnych epok uznali za część historii globalizacji. W okresie do 1750 roku są to: dalekosiężny handel, imperia, kulturowe ekumeny. W okresie 1750-1880 to: angielska rewolucja przemysłowa, państwa narodowe, światowa ekonomia. W okresie 1880-1945: imperializm i światowe wojny, globalny kryzys. W okresie od 1945 do połowy lat 70.: bloki polityczne zimnej wojny, instytucje globalnej ekonomii. A jednak — podobnie jak poprzednio omawiani badacze — Jürgen Osterhammel i Niels Petersson nie wyjaśniają, czy i jak procesy te można uznać za część większej całości określanej mianem globalizacji. Nie jest zatem jasne, czy historia globalizacji to jeden proces czy też splot wielu

rozmaitych procesów, nie stanowiących jednej rzeczywistej całości. To tak jak historia jakiegoś człowieka okazuje się być splotem historii innych ludzi. Bez względu jednak na siłę tych powiązań i ich znaczenie dla zrozumienia ludzkich zachowań czy dokonań różni ludzie pozostają różnymi osobami. Bez względu na to na przykład, jak wiele im zawdzięczamy.

Wielu badaczy pisze o globalizacji jako o jakimś zjawisku, procesie, jakiejś całości. Często ma to być proces rozwoju. Jan Aart Scholte wyjaśnia, że globalność to stan a globalizacja to rozwój (the development). Jednak natura tego rozwoju w różnych badaniach jest określana rozmaicie jako: globalne rozprzestrzenianie zjawisk, zależności, komunikacji, powiązań. Tę różnorodność rozumień globalizacji łączy często przekonanie, że w trakcie tego procesu podlegający globalizacji świat dąży do globalności: „it is the global that appears as a telos on the move in the ongoing process called 'globalization'” (Gibson-Graham, 2013, 3). Tak jakby świat mógłby być jeszcze bardziej światowy a ziemski glob bardziej globalny czy kulisty. Niektórzy przedstawiają globalizację także jako siłę sprawczą czy swoisty podmiot działający. Arjun Appadurai pisze na przykład: „Globalizacja skróciła dystans pomiędzy elitami, dokonała przesunięć w kluczowych relacjach między producentami i konsumentami, zerwała wiele powiązań między pracą a życiem rodzinnym, zatarła linie komunikacyjne między efemerycznymi widowiskami a wyobrażonymi układami narodowych więzi.” (2005, 19-20). Oczywiście inne rozumienia globalizacji wskazują na jej sprawstwo w kolejnych dziedzinach. Mając na uwadze wielość tych dziedzin, procesów i struktur James Rosenau stwierdza, że globalizacja „does not lend itself to a single, unified theory” (2004, 9) a Barry Gills wskazuje nawet na „deep scepticism of the idea that there can ever be a single theory or interpretation of globalization” (2004, 1). Skoro mowa tu o sceptycyzmie a nie o agnostycyzmie, to nie możemy wykluczyć, że w przyszłości taka teoria zostanie sformułowana. Po prostu tego nie wiemy.

A zatem może w przyszłości opracowana zostanie koncepcja globalizacji, która będzie obejmować swoim zasięgiem rozmaite zjawiska globalne. Będzie wyjaśniać je jako integralne części większej całości nazywanej globalizacją. Będzie także wyjaśniać charakter tej całości i jej przyczyn, tak by było jasne, że rozmaite i odmienne od siebie zjawiska globalne są jej komponentami. Może zatem powstanie taka „globalna” koncepcja globalizacji. Jednak dopóki jej nie ma, nie wiemy, czy takie globalne zjawiska jak globalne migracje, globalne metropolie, globalny rynek, czy globalna cyberprzestrzeń są integralnymi częściami więk-

szej całości, którą można byłoby nazwać globalizacją. Wielu badaczy rozpoznaje zależności pomiędzy różnymi zjawiskami globalnymi i nie miejsce tu, by je omawiać. A jednak badania te pozwalają także rozumieć jak — mimo powiązań — różne od siebie są rozmaite zjawiska globalne a nawet jak różne są ich globalności. Globalność internetu polega na przykład na tym, że w wielu miejscach naszego globu mamy dostęp do informacji pochodzących z wielu innych miejsc. Globalność metropolii to m.in. miejsce spotkania ludzi i kapitału z różnych części globu. Globalność łańcuchów produkcyjnych to umożliwiające produkcję powiązania pomiędzy różnymi miejscami, w których produkowane są odmienne komponenty. Oczywiście za każdym razem określenie „globalny” nawiązuje do ziemskiej kuli, ale charakter tych odniesień jest odmienny w przypadku odmiennych zjawisk. Różne zjawiska globalne w odmienny sposób „budują” swoją globalność. Szerzej o różnych rodzajach globalności zjawisk globalnych traktuje inny tekst (Nobis, 2011). Globalny charakter ma przekonanie o własnej osobie wielkiego — choć być może niedocenianego przez współczesnych rodaków — Polaka, który tak mówił o sobie:

„Jestem Papkin, lew Północy,
 Rotmistrz sławny i kawaler (...)
 Mądry w radzie, dzielny w boju. —
 Znają Szwedy, Muzułmany,
 Sasy, Włochy i Hiszpanie
 Artemizy ostrze sławne (...)
 Jednym słowem krótko mówiąc,
 Kula ziemską zna Papkina.” (Fredro, 1972, 529-530).

Różnych globalności nie trzeba ze sobą mylić a tym bardziej utożsamiać. Ziemską kula jest jedna, ale nie jest to chyba wystarczający powód, by rozmaite zjawiska globalne uznać za integralne składniki jakiejś całości określanej mianem globalizacji. Nie jest to także wystarczający powód, by nie dostrzegać heterogeniczności globalności różnych globalnych zjawisk, to jest tego, jak różnie odnoszą się one do tego samego ziemskiego globu.

Sądzę, że zamiast o globalizacji, czy jej składnikach lub rodzajach należałoby mówić o różnych zjawiskach i procesach globalnych, których powiązania także mają odmienny charakter. Inny charakter mają zależności pomiędzy globalnymi migracjami a globalnym rynkiem, inny zaś te, które wiążą migracje z internetem, czy szerzej cyberprzestrzenią. Jakiej odpowiedzi udzielić na pytanie, czy istnieje globalizacja rozumiana jako desygnat

słowa „globalizacja” i wielu innych odpowiadających mu słów w innych językach? Dopóki nie dysponujemy wspomnianą wyżej „globalną” koncepcją globalizacji nie widzę możliwości, by na pytanie to udzielić odpowiedzi pozytywnej. Oczywiście nie oznacza to, że globalizacja nie istnieje. Oznacza tylko, że my nie mamy uzasadnionych powodów, by mówić o niej jako o czymś, co jest całością, której częściami miałyby być rozmaite zjawiska globalne a przynajmniej takich uzasadnień nie potrafimy podać. Omawiana globalizacja „globalizacji” a zatem globalna „kariera” słowa, czy raczej słów to także kolejne z wielu zjawisk globalnych.

A może jednak należałoby mówić o swoistym istnieniu szczególnej globalizacji? Czy powszechne w literaturze naukowej pisanie o istnieniu globalizacji i o jej rozmaitych działaniach nie należałoby potraktować jako pewnego konstruktu badawczego, teoretycznego postulatu czy kategorii, czyli pewnej idei, jak sprawiedliwość rządu czy równość wszystkich, które nawet jeśli w rzeczywistości nie istnieją, to i tak są przedmiotem dyskusji i to czasem namiętnych. Ogromną ilość wyników z Google Scholar dla słowa „globalization” a także wielość odpowiadających mu słów w innych językach być może odczytać można jako świadectwo kolejnego globalnego zjawiska, którym jest kariera pewnej idei. Czytamy czasem, że świat staje się bardziej globalny, że przemieszcza się coraz więcej ludzi czy kapitału, że lokalność coraz bardziej zależy od innych odległych miejsc a nasza tożsamość kulturowa coraz mniej zależy od konkretnej lokalności. Inni autorzy wyjaśniają, iż przemieszczający się w XIX w. kapitał stanowił większą część ówczesnie istniejącego kapitału niż ma to miejsce obecnie. Badacze odległej przeszłości piszą z kolei o epoce sprzed neolitycznej rewolucji, jako o czasie, gdy przemieszczanie się było naturalnym sposobem życia. Czy wtedy tożsamość kulturowa przemieszczających się na przykład za zwierzyną łowców reniferów była bardziej związana z konkretnym miejscem? A lokalność, czy rzeczywiście kiedyś była mniej zależna od innych, nawet bardzo odległych miejsc? Oczywiście trudno utrzymywać, że zależności między miejscami miały taki sam charakter w różnych epokach. Ale odmiennosc charakteru zależności między lokalnościami w różnych okresach historycznych nie oznacza, że zależności te maleją lub się zwiększają lecz że podlegają zmianie, stają się odmienne. Przyjęcie chrześcijaństwa przez polskiego władcę zmieniło charakter i kierunek kontaktów jego otoczenia ze światem zewnętrznym, także tym odległym. Z kolei odkrycie Ameryki zmieniło charakter kontaktów Europy z odległym Orientem i odległym światem. Okazało się, że Indie wraz z zamieszkującymi je Indianami znaj-

dują się na zachodzie. Zresztą czy w ogóle świat rozumiany jako kula ziemską, czy ziemski glob może być bardziej globalny i na czym miałyby to polegać? Badacze, którzy tak przedstawiają globalizację, nie zadają sobie chyba takich pytań. Zresztą mam wrażenie, że ci, którzy piszą, iż współcześnie przemieszcza się coraz więcej ludzi, albo że lokalności coraz bardziej zależne są od innych lokalności, nie znają przeszłości. Idea istnienia globalizacji domaga się, żeby coś ulegało zwiększeniu, na przykład ilość kontaktów, częstotliwość, zasięg. Musi zachodzić jakiś rozwój i tak oto glob musi stawać się bardziej globalny. Ktoś mógłby zauważyć, że globalna kariera takiej idei globalizacji rozumianej jako konstrukt czy postulat badawczy dostarcza nam informacji o współczesnym świecie, o ludzkich pragnieniach czy lękach, o naszej współczesności. Podobnie jak w przypadku innych idei. Justin Rosenberg pisze: „the resultant notion of 'globalization' was certainly an authentic reflection on its times — a *Zeitgeist* — but should never have been taken seriously as a key to social scientific explanation” (2007, 420). A zatem choć „globalizacja” nie może być traktowana jako naukowy termin wyjaśniający, to sama jej idea potraktowana jako świadectwo naszych czasów czy nawet Ducha naszej epoki może być przedmiotem naukowych badań. Ale to już chyba temat na inny tekst.

Podziękowanie: Chciałbym w tym miejscu podziękować osobom, które pomogły mi w trakcie pracy nad tym tekstem. Pracownikom Ambasad w Polsce: Iranu, Pakistanu, Republiki Korei, Sri Lanki, Tajlandii dziękuję za językowe wyjaśnienia, o które prosiłem. Jestem także wdzięczny dr Elżbiecie Kościelak (język grecki), mgr Anecie Krajczy (hindi), mgr Katarzynie Proctor (język chiński) i dr. Pawłowi Woronczakowi (język hebrajski, jidisz, japoński a także języki zapisywane alfabetem arabskim). Tekst ten nie powstałby bez tej pomocy.

Literatura:

- Amin, Samir; 2004, *Zmurszały kapitalizm*, tłum. Ryszard Wojna, Zbigniew M. Kowalewski, Warszawa: Dialog
- Appadurai, Arjun; 2005, *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, tłum. Zbigniew Pucek, Kraków: Universitas
- Barber, Benjamin R.; 2005, *Dżihad kontra McŚwiat*, tłum. Hanna Jankowska, Warszawa: Muza
- Bauman, Zygmunt; 2000, *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, Warszawa: PIW

- Beck, Ulrich; 2005, Władza i przeciwwładza w epoce globalnej. Nowa ekonomia polityki światowej, tłum. Jerzy Łoziński, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar
- Castels, Manuel; 1996, The Rise of the Network Society, Oxford: Blackwell
- Castels, Manuel; 2003, Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem, tłum. Tomasz Hornowski, Poznań: Rebis
- Cioffi-Revilla, Claudio; 2006, The Big Collapse; w: Barry K.Gills, William Thompson (red.), Globalization and Global History, London: Routledge, ss. 79-95.
- Duncan, Richard; 2012, The New Depression. The breakdown of the paper money economy, Singapore: John Wiley & Sons Pte. Ltd.
- English/Korean Dictionary; 2013-11-02; w:
http://www.zkorean.com/dictionary/search_results?word=globalization
- Fredro, Aleksander; 1972, Zemsta; w: tegoż, Komedia. Wybór, Warszawa: PIW
- Flynn, Dennis O.; Arturo Girárdez; 2006, Globalization began in 1571; w: Barry K. Gills, William R. Thompson (red.), Globalization and Global History, London: Routledge
- Friedman, Jonathan; 2004, Champagne Liberals and the New 'Dangerous Classes'. Reconfigurations of Class, Identity and Cultural Production in the Contemporary Global System; w: Allen Chun (red.), Globalization. Critical Issues, New York: Berghahn Books, 49-82
- Gibson-Graham, J.K.; 2013-11-28, Beyond Global vs. Local: Economic Politics Outside the Binary Frame; w:
<http://www.communityeconomies.org/site/assets/media/old%20website%20pdfs/Papers/word%20files/BEYOND%20GLOBAL%20VS.%20LOCAL.pdf>
- Giddens, Anthony; 2005, Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności, tłum. Alina Szulżycka, Warszawa: PWN
- Gills, Barry K.; 2004, The Turning of the Tide; w: Globalizations, vol. 1, No. 1, ss. 1-6
- Google, 2013-10-30; globalization; w: <https://www.google.pl/#q=globalization>
- Google Scholar; 2013-10-30; w: scholar.google.pl?scholar?hl=pl&q=globalization+&btnG=&lr=
- Greenspan, Alan; 2008, Era zawirowań. Krok w nowy wiek, tłum. Adrian Krajewski, Warszawa: Wydawnictwo Literackie Muza SA
- Hannerz, Ulf; 2006, Powiązania transnarodowe. Kultura, ludzie, miejsca, tłum. Katarzyna Franek, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Harvey, David; 1989, The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change, Oxford: Blackwell
- Hepburn, James Curtis; 1867, A Japanese and English Dictionary; with an English and Japanese Index, Shanghai: American Presbyterian Mission Press; w: <http://www.halcat.com/roomazi/doc/hep1.html>, 2013-11-02
- Kumanecki, Kazimierz; 1976, Słownik łacińsko-polski, Warszawa: PWN
- Liu, Xingjian; Song Hong; Yaolin Liu; 2012, A Bibliometric Analysis of 20 Years of Globalization Research: 1990-2009; w: Globalizations, vol. 9, No. 2, ss. 195-210
- Majewicz, Alfred; 1989, Języki świata i ich klasyfikowanie, Warszawa: PWN

- Mathews, Gordon; 2005, Supermarket kultury. Kultura globalna a tożsamość jednostki, Warszawa: PIW
- Nobis, Adam; 2011, O różnych globalnościach; w: Kultura-Historia-Globalizacja, nr 10, ss. 149-161; w: www.khg.uni.wroc.pl
- Online Etymology Dictionary; 2013-11-01; w: <http://www.etymonline.com/index.php?l=g&p=14>
- Osterhammel, Jürgen; Niels P. Petersson; 2005, Globalization. A short history, Princeton: Princeton University Press
- PWN, 2013-10-30; w: sjp.pwn.pl/szukaj/globalizacja
- Ritzer, George; 2004, Globalization of Nothing, London: Sage
- Rosenau, James N.; 2004, Many Globalizations, One International Relations; w: Globalizations, vol. 1, No. 1, ss. 7-14
- Rosenberg, Justin; 2007, And the Definition of Globalization Is...? A Replay to „In at the Death?” by Barrie Axford; w: Globalizations, vol. 4, No. 3, ss. 417-421
- Sobol, Elżbieta (red.); 1997, Mały Słownik Języka Polskiego, Warszawa: PWN
- Valpy, Francis Edward Jackson; 1828, An etymological dictionary of the Latin language, London: A.J. Valpy
- Wallerstein, Immanuel; 2007, Analiza systemów-światów. Wprowadzenie, tłum. Katarzyna Gawlicz, Marcin Starnowski, Warszawa: Dialog
- Wikipedia; 2013a-10-31, globalization; w: en.wikipedia.org/wiki/Globalization
- Wikipedia; 2013b-11-02, alfabet ormiański; w: <https://www.google.pl/#psj=1&q=wiki+arme%C5%84ski+alfabet+>
- Wikipedia; 2013c-11-02, alfabet gruziński; w: http://pl.wikipedia.org/wiki/Alfabet_gruzi%C5%84ski
- Wordorigins; 2013-10-30, globalization; w: www.wordorigins.org